

RAMON FOLCH

Doctor en Biologia i socioecòleg

«SI LA SOSTENIBILITAT ÉS UNA UTOPIA, EL CREIXEMENT ÉS UNA QUIMERA»

Michele Catanzaro

El creixement indefinit, premissa i objectiu de la civilització des de fa dos segles, ja no és viable. Així de clar ho deixa el socioecòleg Ramon Folch (Barcelona, 1946) en el seu darrer llibre, *La quimera de créixer* (La Magrana, 2011). Aquesta conclusió no és ideològica, diu Folch, sinó bàsicament científica, fonamentada en els límits objectius dels recursos del planeta. Els axiomes de la teoria econòmica, que eren vàlids fa dos segles, ja no ho són avui dia. Tanmateix, els sostenibilistes de debò, els que posen en discussió el sistema socioeconòmic i imaginem noves perspectives, continuen essent una minoria heterodoxa. A Folch no sembla preocupar-li aquest assumpte: segons aquest expert, el sostenibilisme s'acabarà imposant. La seva esperança és que aquest canvi d'època es produeixi amb el mínim de dolor i abans que els danys al medi ambient siguin irreversibles

No és la primera vegada que algú diu que vivim un canvi d'època: com ens convenç que ara hi som de veritat?

Em sembla que en aquest tombant del segle XXI vivim una situació semblant a la de final del segle XVIII, quan l'Antic Règim va deixar pas a la Revolució Francesa i a la Industrial. Avui, els valors bàsics de l'ordre polític són qüestionats en teoria i en la pràctica per tothom, des de l'acadèmia fins a l'últim ciutadà: això no passava fa cinquanta o seixanta anys. Els principis del sistema productiu i la teoria econòmica que el sustenta s'estan revelant com a incorrectes en el nou context. El sistema econòmic es fonamentava en l'abundància de recursos, els anomenats béns lliures, en el sentit que d'aire, aigua, sol n'hi ha tant com un vulgui. Ara ja no és així, l'aire respirable comença a ser un bé escàs, la meitat de la humanitat accedeix amb dificultat a l'aigua potable, i l'energia –que ha gravitat sobre el carbó i el petroli i és la vertebradora de l'economia– s'encara a un fet nou: que el recurs està a punt d'exhaurir-se. Això no es percep, perquè aquest fet no s'ha internalitzat en el preu de

l'energia. El preu no reflecteix el valor de mercat, sinó un valor artificial que els governs han d'intentar garantir, si no tot el sistema se'n va enlaire. Hi ha un clam popular contra l'augment del preu de l'energia, però la veritat és que l'energia s'està venent per sota del seu preu.

La il·lusió dels recursos infinits ha fet que en els darrers dos segles allò econòmic i social s'haja desacoblat d'allò ambiental i climàtic: és temps de tornar a acoblar aquestes esferes fins ara separades?

Hem de revisar els axiomes fonamentals del sistema, és a dir l'hem de canviar. L'economia actual pretén assolir un creixement indefinit, tot i essent en un món finit. De moment, això s'aconsegueix externalitzant a tercers les disfuncions d'aquest creixement. Però això és impossible en un món global: un món global no té exterior. Si perquè funcionin les coses hem de deixar anar gasos d'escapament a l'atmosfera, però a la vegada no podem viure en una atmosfera contaminada pels gasos, entrem en una contradicció.

Quan parla d'externalització a tercers es refereix a una mena de neocolonialisme ambiental, on els

països pobres paguen els plats trencats de la il·lusió de creixement dels rics?

Només podem créixer si externalitzem problemes a àmbits territorials que no són els nostres. Volem que el nostre mercat sigui el món, però a la vegada no acceptem que l'espai que hem de governar sigui tot el món, en un sistema que es proclama global. Però a més d'externalitzar en l'espai també externalitzem en el temps: creem problemes que hauran de patir els nostres fills. Però aquesta manera de fer no té sentit. Fem com els governs que s'endeuten a trenta anys vista: si tot el que fan ho fan per mitjà de l'endeutament, arriba un moment en què el deute és tan gran que abans de començar l'exercici ja s'han gastat tot el pressupost. És una evidència aritmètica, no ideològica.

**«ALS SOSTENIBILISTES DE
DEBÒ POTSER ENS VEURAN
UNA MICA COM A PROFETES
D'AQUÍ VINT O TRENTA
ANYS. PERÒ JO NO VULL
FER PROFECIES, SINÓ OBRIR
PERSPECTIVES»**

Veu desventures a l'horitzó?

No sé quan ni com es produirà un canvi, i quant de patiment generarà –perquè tots els canvis són dramàtics–, però estic segur que hi haurà un canvi. Jo admiro Voltaire: aquest pensador no va preveure la Revolució Francesa en sentit literal, però sí que va imaginar l'escenari que es produiria amb aquella revolució. Als sostenibilistes de debò potser ens veuran una mica com a profetes d'aquí vint o trenta anys. Però jo no vull fer profecies, sinó obrir perspectives. Sóc com el personatge que mira l'agulla del dipòsit del cotxe i diu: «Això s'acaba, anem en reserva.» Fa dos segles, el dipòsit estava ple, ara ja no. A la vegada, intento imaginar escenaris: ens convindria trobar una gasolinera aviat i fer una conducció prudent fins que la trobem, perquè com més durí, més temps tindrem per arribar a la gasolinera.

Al seu parer la crisi ens ha obert els ulls sobre la quimera del creixement?

Aquesta crisi és el resultat de l'actitud que critico. No obstant això, moltes persones diuen que per sortir-ne hem de recuperar els nivells de creixement d'abans de la crisi. Però si la crisi s'ha produït justament perquè teníem un nivell de creixement excessiu!

Però la ideologia del creixement indefinit no desapareix: els economistes estan preparats per assumir el canvi de paradigma?

Al segle XVIII, la major part de la intel·ligència econòmica, política i acadèmica pertanyia a l'Antic Règim: s'equivocaven, eren reaccionaris, però eren majoria. Els il·lustrats eren quatre gats, en comparació, però tenien raó. Avui l'acadèmia insisteix a dir que els càlculs els surten bé, però no és aquest el problema: és que cal revisar els axiomes fundacionals. Quan Einstein reformula la física, no diu que Newton s'equivoqués de càlcul, sinó que els axiomes de Newton valien en un context diferent del que ell es plantejava.

Veure que una agulla marca reserva és fàcil: però hi ha evidències igual de clares sobre la crisi mediambiental? Malgrat que el canvi climàtic és un fenomen de llarg recorregut, les alteracions del règim atmosfèric són

més que evidents. Per exemple, fa anys que l'administració americana posa noms als huracans: cada any fa una llista de noms amb inicials que coincideixen amb les lletres de l'alfabet. Bé, des de fa cinc o sis anys la llista es queda cada vegada més curta: això és un signe clar que hi ha molts més huracans que abans. A més, hi ha hagut fenòmens de caràcter ciclònic a la costa de França i a Canàries: per primera vegada hi ha huracans a Europa. Els analistes de borsa prenen decisions crucials sobre les finances amb evidències molt més suaus que aquestes!

Com han canviat les coses des dels temps de la Rachel Carson, potser la primera que va plantejar el reacoblament entre problemes socials i problemes mediambientals?

Abans de la Carson hi havia el moviment conservacionista. La societat industrial ja provocava erosions del paisatge i de la biodiversitat i es va crear una consciència esteticocientífica, escenogràfica, que va promoure la creació dels primers parcs nacionals. La idea era crear «taques de net». Aquesta idea és bona quan la taca de net ocupa més superfície que la de brut. Però si la taca de net és l'excepció tenim un problema. Això dura durant la primera meitat del segle vint. Quan la Carson publica *Silent Spring* es veu per primera vegada que determinats avenços tecnològics, com els insecticides, tenen possibles repercussions negatives. Això és nou: fins llavors, qualsevol avenç es considerava intrínsecament bo i no es tenia en compte cap ex-

ternalitat negativa indesitjada. Aquesta nova actitud desencadena un moviment ecologista que tracta de corregir les disfuncions del sistema, sense posar en qüestió el propi paradigma. Als anys vuitanta comença a desenvolupar-se el moviment sostenibilista, que és essencialment diferent de l'ecologista, perquè no pretén resoldre els problemes ambientals, sinó qüestionar-se els problemes socioeconòmics que s'expressen de manera mediambiental. El sostenibilisme veu que el sistema vigent té al seu ADN la generació dels problemes mediambientals.

© Jordi Play

«EL PREU DE L'ENERGIA NO REFLECTEIX EL VALOR DE MERCAT, SINÓ UN VALOR ARTIFICIAL QUE ELS GOVERNS HAN D'INTENTAR GARANTIR. HI HA UN CLAM POPULAR CONTRA L'AUGMENT DEL PREU DE L'ENERGIA, PERÒ LA VERITAT ÉS QUE L'ENERGIA S'ESTÀ VENENT PER SOTA DEL SEU PREU»

© Jordi Play

Quina diferència hi ha entre el sostenibilisme «de debò» i els falsos?

De falsos, n'hi ha de dos tipus. Uns són senzillament hipòcrites: en aquest moment no hi ha ningú que es manifesti contrari al sostenibilisme, tots estan molt preocupats pel medi ambient, l'energia, però després, acte seguit, diuen que el que hem de fer és créixer. Després hi ha un altre sostenibilisme no gens sòlid, el sostenibilisme rousseauià, el de *todo el mundo es bueno*, de la vida natural, de l'harmonia còsmica. Aquest oblida que la vida no funciona així. Si el primer contradiu els principis de la termodinàmica, el segon contradiu els de la biologia.

Però de debò es pot desentranyar la ciència de la ideologia política en aquest àmbit? Quin ha de ser, segons vostè, el paper respectiu de l'observació i de l'activisme?

Ja a l'època dels antics grecs es plantejava l'equilibri entre el *logos* –el conèixer, el saber– i la *technè* –el fer, l'actuar–. En aquesta època de *logos* incipients i *technè* rudimentària, aquest equilibri s'aconseguia més fàcilment. Avui, sabem moltes més coses, gràcies a la cièn-

cia, i la *technè* s'ha complicat moltíssim. Els qui saben compatibilitzar aquests aspectes han esdevingut estranys. Hem creat mostres sectorials: el model de l'ésser humà industrial és el que fa sense pensar o el que pensa sense fer. Per exemple, s'ha creat la figura detestable de l'intel·lectual, un personatge que especula abstractament, que es refugia en aquestes universitats amortitzades que tenim, i que publica llibres de gastronomia extraordinaris sense saber fer un sofregit, per dir-ho d'una manera. Però també hi ha el qui fa sofregits sense tenir idees dietètiques o de gastronomia. Serà molt difícil que una sola persona reuneixi totes les habilitats teòriques i tècniques que necessitem, per això crec que hem d'anar cap a un professional col·lectiu. El virtuosisme ens converteix en excel·lents violinistes, però hi ha un moment en què la imaginació del compositor requereix crear una orquestra simfònica.

Alguns opinen que la sostenibilitat és inviable i el que hem de fer és adaptar-nos a un planeta que es transformarà inevitablement pel canvi climàtic: què opina d'aquesta posició?

Això és com dir que no ens podem permetre respirar i hem de viure sense fer-ho: però el fet és que o respirem o morim. El model sostenibilista és un intent de fer possible la vida al segle XXI. Hauríem de començar

per admetre que aquesta fantàstica aventura de la societat industrial ha acabat el seu cicle històric. Els que diuen aquestes coses ens diuen heterodoxos, però nosaltres som els ortodoxos, és a dir, els que pensem amb rigor. Cal fer com els il·lustrats i els fundadors de la ciència econòmica: inventar-nos un mètode per a ordenar el sistema productiu. Ara hi ha una sèrie de productes que no entren als balanços: sabem sumar preus però no

sabem sumar valors. No estic dient que ho hàgim de monetaritzar tot, sinó que s'atribueixi valor econòmic a tot, perquè els balanços casin.

És correcte dir que el creixement és inevitablement dolent?

Atenció, que no se'm malinterpreti: jo em refereixo a un creixement quantitatiu i desbordat. La nostra societat necessita inventar un sistema per mesurar qualitats que no es corresponen a un creixement purament quantitatiu. La ciència econòmica ja s'ha inventat eines en el passat, com el balanç, el compte de resultats, etcètera, i aquestes eines són tan importants que determinen si

«EL SOSTENIBILISME ÉS UNA UTOPIA, UNA COSA DIFÍCIL DE CONSTRUIR, PERÒ ES CONTRAPOSA A LA TOTAL IMPOSSIBILITAT, FÍSICA I MATERIAL, DE CONTINUAR CREIXENT»

una empresa fa fallida o no. Però als balanços encara no figuren moltes coses positives que una empresa pot fer.

Quins són els criteris d'un sistema sostenibilista?

El convenciment que els recursos són abundants i barats no ens ha fet considerar tres elements: l'estalvi, l'eficiència i la suficiència. L'estalvi és sortir d'una habitació i apagar el llum. L'eficiència és preguntar-se si és millor una bombeta d'incandescència o una de fluorescència. Després hi ha la suficiència: aquesta bombeta donava la quantitat de llum que necessito o en donava massa? L'eficiència sola no provoca estalvi, sinó que estimula el malbaratament. Si amb aquesta bombeta obtinc més llum amb menys kilowatts doncs no l'apago: la poso més grossa! Els falsos sostenibilistes prioritzen l'eficiència: però ho fan per disminuir o per estimular la demanda? Quan valorem si tenim prou energia, ho hem de fer en referència a una estratègia de consum. En el nou model, hem de passar de la gestió de l'oferta a la gestió de la demanda.

«S'HA CREAT LA FIGURA DETESTABLE DE L'INTEL·LECTUAL, UN PERSONATGE QUE ESPECULA ABSTRACTAMENT, QUE ES REFUGIA EN AQUESTES UNIVERSITATS AMORTITZADES QUE TENIM»

Com s'imagina la societat del decreixement? La societat industrial ens ha portat valors de llibertat i justícia: hi ha el risc de tornar a un món feudal?

L'economia del creixement ha estimulat alguns dels pitjors aspectes de l'espècie humana. Rousseau opina que els humans són bons i són pervertits per la societat. Jo crec que és al revés: els humans són uns primats insolidaris i egoistes, només cal veure com es comporta un nen. L'educació contrasta algunes inclinacions zoològiques bàsiques de l'espècie humana. Però el model actual no ha contribuït precisament a contrariar la bestialtat zoològica de l'espècie humana. Per canviar

© Jordi Play

aquest model, és essencial canviar les actituds de les persones. Fins que no hi hagi una acció educativa decidida que plantegi a un nombre important d'humans aquestes idees, no hi haurà un sistema sostenible.

El creixement ha implicat que puc viatjar en deu hores d'un punt a l'altre del planeta: en un món del decreixement, la comunicació i l'intercanvi seran molt més difícils...

Cal dissenyar un model econòmic en el qual tots aquests valors hi siguin incorporats. Cal que els balanços no ponderin només el que es compra i es ven, sinó també la salubritat, la tranquil·litat, la solidaritat, etcètera. Em diràs que el sostenibilisme és una utopia, però es contraposa a la total impossibilitat, física i material, de continuar creixent. Per això el llibre es diu *La quimera de créixer*.

Hi ha algun interlocutor obert a aquestes idees a la nostra societat?

Hi ha agents socials que consideren amb simpatia aquestes propostes. Els moviments crítics que han sorgit els darrers mesos posen de manifest el mal funcionament del sistema, però encara no han arribat a idear una alternativa. A més, en alguns casos en aquests moviments hi ha persones que no volen canviar el sistema, sinó que es queixen que no obtenen prou d'aquest sistema. Jo crec que aquí actuarà el principi del pla inclinat. No sé amb quina velocitat i de quina manera baixarà el pes, però aquestes idees s'obriran pas tant més ràpidament com més inclinat estigui el pla.

És possible que s'obrin pas amb un canvi violent?

Jo voldria que aquest procés fos poc traumàtic. Però com més dificultem l'esdeveniment del nou ordre, més traumàtic serà el descens d'aquesta pedra pel pla inclinat. També existeix la possibilitat que abans que arribi aquesta opció es produeixi una catàstrofe. Això ja ha passat en la història de la humanitat, com en el cas de la desaparició de la civilització maia i d'altres.

Hi ha senyals esperançadors?

Un exemple és el protocol de Kyoto: el primer acord de tota la humanitat, que obliga a tots a fer una acció

unitària, i a més una cosa tan nova com comprar un no-bé. Els historiadors del futur ho veuran en la justa perspectiva. Això no havia passat mai abans. A mi em sembla extraordinari.

Les majors dificultats d'aquests acords vénen de la sobirania dels estats? Davant dels nous escenaris, no s'hauria de liquidar el model de l'estat nacional?

L'estat nacional és una herència del passat, difícilment compatible amb la globalització, mentre se li atribueixin les funcions que té. Les transnacionals ja pensen d'una altra manera: la Volkswagen no pensa com a Alemanya, sinó com a Volkswagen. Aquesta coexistència d'estats i grans corporacions –que tenen més força que la major part dels estats petits– és estrofolària. Com a català, pertanyo a un àmbit diferent que el d'un danès. Però que això es reflecteixi en una estructura política totalment sobirana és una altra cosa.

© Jordi Play

«ELS MOVIMENTS CRÍTICS QUE HAN SORGIT ELS DARRERS MESOS POSEN DE MANIFEST EL MAL FUNCIONAMENT DEL SISTEMA, PERÒ ENCARA NO HAN ARRIBAT A IDEAR UNA ALTERNATIVA»

Una alternativa seria el cosmopolitisme polític, la cessió de sobirania a estructures supranacionals...

Aquesta és una utopia inevitable. L'any 1944, quan França, Alemanya i Anglaterra estaven en la pitjor de les guerres, ningú hauria cregut en la possibilitat de la Unió Europea. I mira, ara fins i tot tenim una moneda comuna.

En el nostre entorn més proper, ho estem fent bé?

No em vull erigir en jutge, però puc dir que estem fent moltes menys coses que les que podríem fer. Les lleis recopilen obligacions, no identifiquen finalitats. Per exemple, el codi tècnic de la construcció diu com s'han de fer moltes coses, però no diu com s'han de comportar els edificis. Al contrari, a mi m'agradaria que s'establissin quins han de ser els consums d'aigua i d'energia d'un edifici, i que l'arquitecte s'arregli per complir-los. Avui pots complir perfectament el codi tècnic de la construcció i fer un edifici que sigui una catàstrofe ambiental. Caldria anar cap a una legislació que establís les finalitats. No cal discutir els articulats sinó pensar en els objectius. ☺

Michele Catanzaro. Doctor en Física i periodista *freelance*, Barcelona.